

Mrako kršćanstvo

Interpretacija i aktualizacija Pisma Crkvi u Laodiceji (Otk 3,14-22)

Stipo Kljajić*

stipokljajic@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-5455-3191>

<https://doi.org/10.31192/np.21.2.11>

UDK: 27-249

27-051:161.225.23

Izvorni znanstveni rad /

Original scientific paper

Primljeno: 4. travnja 2023.

Prihvaćeno: 19. travnja 2023.

Zadnje u nizu od sedam pisama maloazijskim crkvama (Otk 2-3) jest pismo Crkvi u Laodiceji (Otk 3,14-22) koje je umnogome posebno: od toga da je ono završetak prvoga dijela Knjige Otkrivenja, odnosno da je svojevrstan most između prvoga i drugog dijela Otkrivenja, pa sve do važne činjenice da je to jedino pismo kojemu nedostaje bilo kakva Kristova pohvala za dobra djela te ga mnogi, s pravom ili ne, smatraju najoštrijim od svih sedam pisama crkvama u Maloj Aziji. U radu se – kombinirajući sinkronijski i dijakronijski pristup, odnosno više egzegetskih metoda – analizira sadržaj Pisma Crkvi u Laodiceji i pokušava se dati odgovor na nekoliko temeljnih pitanja koja proizlaze iz sadržaja pisma, poput sljedećih: koja su to djela ili nedjela laodicejskih kršćana zbog kojih za njih Krist ima samo kritičke riječi (sve do onih da će ih »ispljunuti iz svojih usta«), odnosno u čemu je degradacija Crkve u Laodiceji tolika da izostaju bilo kakve riječi pohvale? Ima li za laodicejsku kršćansku zajednicu ikakve nade za poboljšanje, odnosno za obraćenje, budući da im Krist upućuje najoštrije riječi? Koje su sličnosti između stanja Crkve u Laodiceji i moderne Crkve, odnosno današnjih kršćana?

Ključne riječi: ispljunuti iz usta, mrako kršćanstvo, Pismo Crkvi u Laodiceji, sedmera pisma.

---

* Doc. dr. sc. Stipo Kljajić, Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet; Vlaška 38, p.p. 432, HR-10001 Zagreb.

Uvod

Posljednja knjiga novozavjetnog kanona, Knjiga Otkrivenja, sve češće – što zbog svog apokaliptičkog karaktera, što zbog misterioznih mjesta kojima obiluje – i u populističkim i u poluznanstvenim, ali također i u duhovno-duhovnjačkim pristupima, postaje prizma kroz koju se nastoji iščitavati i razumijevati turbulentne događaje današnjice, na svjetskoj i na lokalnim razinama. Osobito je to slučaj s tradicionalno nazvanim pismima sedmerim crkvama, sadržanima u Otk 2-3. Riječ je o zasebnoj literarnoj cjelini, bitno povezanoj s cjelinom Knjige Otkrivenja, koja bi se mogla nazvati »proročko-apokaliptički edikti«, budući da su pisma ne samo apokaliptičkog nego i proročkoga karaktera te da su veoma slična ademedinskim (perzijskim) i rimskim carskim/vojnima ediktima.¹ U pismima pisac Knjige Otkrivenja kroz Isusova usta šalje poruke ohrabrenja, ali i ozbiljnih kritika, čak i otvorenih prijetnji, sedmerim maloazijskim crkvama: Crkvama u Efezu, Smirni, Pergamu, Tijatiri, Sardu, Filadelfiji i Laodiceji, koje se nalaze u vremenima teških progona ili su upravo iz njih izišle.²

Sva pisma su slične literarne strukture, odnosno napisana su po gotovo istoj shemi i, uza sve varijacije, imaju sedam dijelova.³ Pismo se otvara zapovijedu pisanja anđelu dotične Crkve, nakon čega slijedi Kristovo samopredstavljanje koje započinje riječima: »Ovo govori.« Zatim slijede pohvale za dobra djela,

¹ O posebnoj književnoj vrsti pisama vidjeti Stipo KLJAJIĆ, Prva ljubav i prva djela prvih kršćana. Interpretacija i aktualnost Pisma Crkvi u Efezu (Otk 2,1-7), *Bogoslovska smotra*, 87 (2017) 2, 421-423.

² Crkva u Efezu je ustrajna i postojana u borbi protiv neprijatelja, osobito lažnih apostola, no u toj se borbi izgubila i ostavila/zaboravila svoju prvu ljubav, odnosno djela ljubavi (Otk 2,1-7); Crkva u Smirni uspjela je zadržati ideal siromaštva, što je zapravo čini bogatom, premda trpi jake progone od Židova (2,8-11); Kršćanska zajednica u Pergamu čvrsto se drži Kristova imena, premda se nalazi »ondje gdje je Sotonino prijestolje«, no ima ozbiljnih problema s naukom Bileama, odnosno nikolaitskim naukom (2,12-17); Crkvu u Tijatiri Krist hvali zbog njezine ljubavi, vjere, služenja i postojanosti, ali je i kudi zbog toga što pušta ženu Jezabelu, lažnu proročicu, da mnoge odvodi u blud i u jedenje mesa žrtvovanog idolima (2,18-29); Kršćani u Sardu su gotovo duhovno mrtvi, premda imaju ime da žive, no nekolicina njih je ipak uspjela sačuvati neokaljanim svoje haljine (3,1-6); Crkvu u Filadelfiji pohvaljuje se jer je, premda joj je snaga malena, uspjela ostati vjerna Kristu i sačuvati njegovo ime (3,7-13); Crkvu u Laodiceji, na koncu, kori se zbog toga što nije ni studena ni vruća, nego mlaka i to tako mlaka da navodi na povraćanje (3,14-22).

³ Premda je sedmodijelna struktura općeprihvaćena, ipak neki autori predlažu drukčije podjele: Hubert Ritt i Jürgen Roloff predlažu petodijelnu strukturu (Hubert RITT, *Offenbarung des Johannes*, Würzburg, Echter Verlag, 1988, 24; Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, Zürich, TVZ Theologischer Verlag, 1984, 47); Eugene M. Boring i David E. Aune osmodijelnu (Eugene M. BORING, *Apocalisse*, Torino, Claudiana, 2008, 106-111; David E. AUNE, The Form and Function of the Proclamations to the Seven Churches [Revelation 2-3], *New Testament Studies*, 36 [1990] 2, 182-204), dok se Nils W. Lund i Miguel Oliver Roman zalažu za koncentrične strukture [Nils W. LUND, *Chiasmus in the New Testament: a Study in Formgeschichte*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1942, 332-342; Miguel OLIVER ROMAN, El Septenario de las Cartas a las Iglesias [Apoc. 1,4 – 3,22], *Communio*, 9 (1976) 3, 384-394].

koja započinju izrazom »znam«, i odmah potom optužbe za loša, na koje se navodezuju pozivi na obraćenje praćeni ili prijetnjom suda ili ohrabrenjima – gotovo tipičan proročki govor, ono što se u retorici naziva *captatio benevolentiae*. Na koncu dolazi upozorenje da se ozbiljno shvati izrečena poruka (»tko ima uho, neka čuje«) i obećanje nagrade pobjedniku – ili obrnutim redom: obećanje nagrade pa potom poticaj da se ozbiljno shvati poruka. No, nemaju sva pisma ovakvu ili sličnu sedmodijelnu strukturu: pismima crkvama u Smirni i Filadelfiji nedostaje optužba zbog loših djela, dok pismu Crkvi u Laodiceji, što je naša tema, nedostaje bilo kakva pohvala za dobra djela.⁴

Pismo Crkvi u Laodiceji (Otk 3,14-22), jest, dakle, jedino pismo bez ikakve pohvale, bez ikakvog ohrabrenja da se nastavi s dobrim djelima; ono je najoštrije i najradikalnije pismo. Prema nekim autorima ovo pismo i dolazi na koncu zbog toga što je laodicejska zajednica najgore zastranila, najviše se degradirala.⁵ Što je nedostatak kršćanske zajednice u Laodiceji da zaslužuje ovako oštre Isusove kritike, odnosno što to Isus prvenstveno prigovara laodicejskim kršćanima? Zbog kojih ih uvjerenja ili (ne)djela kori i ostavljaju li Isusove kritike mjesta za ikakvu nadu, budući da su njegove pohvale sasvim izostale? Da bismo se barem približili odgovorima na ova i druga pitanja, ne pretendirajući ni na kakvu sveobuhvatnost, u nastavku ćemo analizirati tekst Pisma Crkvi u Laodiceji (Otk 3,14-21) kombinirajući dijakronijski i sinkronijski pristup, odnosno primjenjujući na njega povijesno-kritičku, semantičku, narativnu i druge egzegetske metode.

1. Zapovijed pisanja i Kristovo samopredstavljanje

I anđelu Crkve u Laodiceji napiši: »Ovo govori Amen. Svjedok vjerni i istiniti, Početak Božjeg stvorenja« (r. 14).⁶ Kao i prethodnih šest pisama, Pismo Crkvi u Laodiceji započinje istom formulom »anđelu Crkve⁷ u ... napiši« nakon

⁴ I mi ćemo se u našem radu, odnosno u analizi Pisma Crkvi u Laodiceji, držati, s manjim varijacijama, sedmodijelne strukture.

⁵ Počevši još od William M. RAMSAY, *The Letters to the Seven Churches of Asia and their Place in the Plan of the Apocalypse*, London, Hodder and Stoughton, 1904, 339.

⁶ Ovdje i na drugim mjestima biblijski citati, ukoliko nije drukčije naznačeno, uzeti su iz: *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«*, uredili Adalbert REBIĆ, Jerko FUČAK, Bonaventura DUDA, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2011.

⁷ Anđelo Crkve u Laodiceji, kao i u drugih šest maloazijskih gradova, enigmatičan je lik o kojem se raspravlja od starine, od sv. Augustina, i za kojeg se predlažu razna rješenja: od stvarnih, nebeskih anđela pa sve do biskupa, tj. predvodnika pojedinih crkava. Budući da se u Otkrivenju stvarna osoba nikada ne naziva anđelom, čini se da je ovdje riječ o nekoj vrsti anđela čuvara koji služe i kao autoritativni svjedoci onoga koji im zapovijeda da pišu, tj. onoga koji je »sličan Sinu Čovječjemu«. O nemogućnosti točnog identificiranja anđela Crkve u Laodiceji (i u drugim maloazijskim crkvama) Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano, Paoline Editoriale Libri, 2011, 96 s pravom konstatira: »Nessuna ipotesi

čega slijedi predstavljanje onoga koji izdaje zapovijed pisanja. Kristovo samopredstavljanje uvodi se također istom formulom kao i u prethodnim Pismima, tj. »ovo govori« (τάδε λέγει), što podsjeća na starozavjetnu proročku formulu, prisutnu kod gotovo svih proroka, kojom se uvodi u Božji govor.⁸ Krist se laodicejskoj Crkvi predstavlja s tri imena,⁹ odnosno atributa: on je »Amen« (ὁ ἀμήν); »Svjedok vjerni i istiniti« (ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός) i »Početak Božjega stvorenja« (ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ). »Amen« kao kristološko ime jest apsolutna novost¹⁰ i moguće je da se referira na Iz 65,16 gdje se Boga naziva Bogom vjernim. Sam izraz ἀμήν pojavljuje se osam puta u Knjizi Otkrivenja u tri različita konteksta. Prvi i najčešći jest liturgijska eksklamacija koja prethodi invokaciji (22,20) ili je zatvara (1,6; 7,12; 19,4) ili se nadodaje drugoj pohvali (5,14; 7,12); drugi kontekst jest odgovor na proročki govor (1,7); a treći je naš slučaj (3,14) u kojem »amen« služi kao kristološki naslov kojim se izražava Kristova sigurnost, stabilnost i vjernost. U starozavjetnom židovstvu hebrejski izraz 'āmēn (od glagola 'mn) u prvome redu označava ono što je »izvjesno«, odnosno »sigurno« i, kao takvo, »obvezujuće«. Kao osobna oznaka »označavala bi onoga u kome je izražena savršena usklađenost s istinom«.¹¹

Bit prvoga naslova dodatno se pojašnjava drugim koji Krista naziva »Svjedokom vjernim i istinitim«:¹² njegova zadaća svjedočenja kvalificirana je kao »vjerna« s obzirom na Boga i kao »istinita«, tj. »istinoljubiva«, s obzirom na čovječanstvo, točnije na laodicejsku Crkvu koja je i nevjerna i neistinoljubiva.¹³ Izraz »Svjedok« smješta Krista, slično kao i naziv »Amen«, između Boga i ljudi: on je vjerni i istiniti posrednik između dvije strane.

Treći naslov »Početak Božjega stvorenja« nedvojbeno podsjeća na pavlovski kristološki himan iz Kol 1,15.18 gdje se Krista naziva »početkom« (r. 18)

---

interpretativa dunque è al riparo da obiezioni, e per ogni argomento a favore sono pronti due o tre contra argomenti.»

⁸ Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids – Cambridge, W. B. Eerdmans, 1999, 229 smatra da na taj način Krist preuzima ulogu Jahve, slično kako je opisan i u Otk 1,12-18.

⁹ Od kojih su dva, u odnosu na dosadašnje Kristovo samopredstavljanje sedmerim maloazijskim crkvama, nova: *Amen* i *Početak Božjega stvorenja*.

¹⁰ Biguzzi, *Apocalisse...*, 129. smatra da se 'āmēn, odnosno ἀμήν kao ime/naziv ne pojavljuje nigdje ni u Novom ni u Starom zavjetu: »Amēn come titolo non si trova mai, né nell'AT né nel NT, anche se in 2Cor 1,20 Gesù è il *Nai* delle promesse di Dio (*Tutte le promesse di Dio in lui sono divenute Sì*), e amēn e nai sono accostati epesegeticamente in Ap 1,7«.

¹¹ Robert H. MOUNCE, *Ivanovo Otkrivenje*, Novi Sad, Dobra Vest, 1985, 144.

¹² Krista se već u *Pozdravu* maloazijskim Crkvama naziva »vjernim svjedokom« (ὁ μάρτυς ὁ πιστός, Otk 1,5), a ovdje se taj naziv nadopunjuje izrazom »istiniti« (ἀληθινός). J. Massyngberde FORD, *Revelation*, Garden City, Doubleday & Co., 1975, 418 smatra da je izraz u apoziciji »svjedok vjerni i istiniti« dodan kako bi čitateljima koji ne poznaju hebrejski jezik dodatno pojasnio značenje izraza »amen«.

¹³ Usp. Claudio DOGLIO, *Apocalisse. Introduzione, traduzione e commento*, Torino, Edizioni San Paolo, 2012, 62-63.

i »Prvorodencem prije svakog stvorenja« (r. 15).¹⁴ Ipak treba imati na umu da je ovaj naslov drukčiji od »ja sam početak i završetak« (Otk 21,6; 22,13) te da nije ekvivalent »prvome stvorenju«, nego »uzroku i početku stvorenja«, onako kako se Mudrost predstavlja u Izr 8,22: »Gospodin me stvori kao počelo svoga djela«, odnosno »Gospodin me imao sa sobom na početku svojih djela«. Istovremeno je ovaj naslov i aluzija na ispunjenje povijesti u događaju uskrsnuća i otkupljenja: Krist je počelo Božjeg stvaralačkog djelovanja u djelu kozmičkog otkupljenja.

Krist se, dakle, laodicejskoj Crkvi predstavlja kao posrednik u kojeg Bog ima povjerenja i u kojeg laodicejski kršćani također trebaju imati povjerenja te ponizno prihvatiti njegove riječi, koje su zapravo riječi Božje. No, bit će to riječi ozbiljnih ukora, bez ijedne jedine pohvale.

2. Ukori zbog loših djela

»Znam tvoja djela: nisi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć! Ali jer si mlak, ni vruć ni studen, povratit ću te iz usta. Govoriš: 'Bogat sam, obogatih se, ništa mi ne treba!' A ne znaš da si bijeda i nevolja, i ubog, i slijep, i gol« (rr. 15-17).

2.1. Znam tvoja djela

Nakon zapovijedi pisanja (»anđelu Crkve u Laodiceji napiši«), kojom počinje svako pismo, i nakon Kristova samopredstavljanja pomoću tri atributa (*Amen; Svjedok vjerni i istiniti; Početak Božjeg stvorenja*) slijedi Kristov sud o kršćanskoj zajednici, o Crkvi u Laodiceji. On zna njezina djela. Grčki izraz οἶδα (*znam*) označava stečeno i trajno znanje (za razliku od spoznaje kao takve koja se označava analognim γινώσκω). Znanje je to koje proizlazi iz Kristovog zanimanja, zauzetosti i osjećajnosti koju ima za život svake pojedine kršćanske zajednice.¹⁵ Objekt Kristovog znanja su djela laodicejskih kršćana, a djela u Otkrivenju – kao i u cijelom Novom zavjetu, osobito u Jakovljevoj poslanici – označavaju cjelokupnost pojedinca ili kolektiva, njihovo djelovanje, odnosno

¹⁴ Mounce, *Ivanovo Otkrivenje...*, 144-145. smatra da nije sigurno da je autor Otkrivenja poznavao Poslanicu Kološanima (»La stretta prossimità geografica delle due città e le istruzioni paoline ai Colossesi di scambiarsi le lettere non rendono affatto sicuro che l'autore dell'Apocalisse conoscesse la Lettera ai Colossesi.«), dok, s druge strane, Robert H. CHARLES, *The Revelation of St. John*, Edinburgh, T & T Clark, 1920, 94-95 navodi i druge paralelizme između ova dva djela (Otk 3,17 i Kol 1,27; Otk 3,21 i Kol 3,1).

¹⁵ U Pismu Crkvi u Tijatiri Krist izričito kaže »Znat će sve Crkve: Ja sam onaj koji istražuje bubrege i srca i dat ću vam svakomu po djelima« (Otk 2,23).

ponašanje. Djela su, dakle, konkretna stvarnost, osobito ona izvanjska, koja su vidljiva i mjerljiva, ona kojom se Crkva predstavlja svijetu.¹⁶

2.2. Ni studena ni vruća: mlaka

Ponašanje/djelovanje kršćana u Laodiceji je, prema Isusu, takvo da zajednica nije ni studena ni vruća, nego mlaka. I upravo zato što je mlaka (»kamo sreće da si studen ili vruć« – kaže Isus), Krist će je povratiti, doslovno ispljuvati iz usta.¹⁷ Ovaj plastičan opis po svemu sudeći obilježen je lokalnim, zemljopisnim zadanostima. Naime, u blizini Laodiceje nalazila su se dva grada, Hierapolis (današnji Pamukkale) i Kolos: prvi poznat po izvorima tople, a drugi hladne vode. Topla voda koja je izvirala u Hierapolisu slijevala se preko jedne stotinjak metara visoke stijene nasuprot Laodiceji. Budući da je voda bila bogata kalcijevim karbonatom, stvarala je spektakularan prizor, no ona je pri kraju stijene postajala mlaka. Edward Musgrave Blaiklock stoga zaključuje:

»Pogled slušatelja trebao je samo odlutati kroz vrata ili prozor i u daljini vidjeti sumporni dim, koji se dizao pred obroncima hierapolskih stijena, a koji je govorio o toplim izvorima i rupama i bolesnoj vodi što se prelijevala preko bijeložute stijene, a koju je radoznali namjernik popio samo zato da bi je potom ispljunuo.«¹⁸

Uz to, tri upotrijebljena pridjeva: *studen*, *vruć* i *mlak* (ψυχρός, ζεστός i χλιαρός) imaju gotovo isključivo fizičko značenje, odnosno govore o temperaturi stvari. Pridjevom ψυχρός (*studen*, *leden*) označavali su se prvenstveno snijeg, pahulje, tuča, jesenska noć, leš itd., ali i voda, vjetar ili neko mjesto, odnosno kraj. Njegov kontrast, pridjev ζεστός (*vruć*, *vreo*) dolazi od glagola ζέω koji znači zagrijati tekućinu do točke ključanja: stoga se kaže da kipi/ključa voda u loncu, izvor tople vode ili novo vino u fermentaciji. Na koncu, pridjev χλιαρός se koristio za opis blago tople vode, hrane ili kao atribut za urin. U grčkom se jeziku samo pridjev ψυχρός koristio u prenesenom značenju: da je stil nekoga govornika »ohlađen« ili da je neka osoba emotivno otupjela ili neutješno tužna.¹⁹

Očito da ova tri pridjeva, premda imaju preneseno značenje jer je njima opisano stanje kršćana u Laodiceji, dozivaju u pamet prvenstveno njihovo doslovno/fizičko značenje i slike s njim povezane. To postaje još jasnije Kristovom prijetnjom da će ih povratiti, ispljuvati/izbljuvati iz usta – izraz koji

¹⁶ Usp. Ugo VANNI, *L'Apocalisse. Ermeneutica, esegesi, teologia*, Bologna, Edizioni Dehoniane, 2005, 147.

¹⁷ Robert L. THOMAS, *The Comings' of Christ in Revelation 2-3*, *The Master's Seminary Journal*, 7 (1996) 2, 153-181, 171: »Spew you out of my mouth is a most contemptuous expression, one that Christ uses nowhere else.«

¹⁸ Edward M. BLAIKLOCK, *The Seven Churches*, London, Morgan & Scott, 1951, 77-78.

¹⁹ Usp. Biguzzi, *Apocalisse...*, 130.

gotovo da ne može biti efikasniji u svoj svojoj brutalnosti.²⁰ Naime, kao što se vruća i ljekovita hierapolska voda pretvorila u mlaku koja tjera na povraćanje i ne služi više ničemu, tako laodicejska kršćanska zajednica zbog svoje nedjelotvornosti, odnosno jalovih djela, izaziva gađenje i zaslužuje goru osudu od zajednice u Sardu, koja je, gledajući objektivno, gora od laodicejske.²¹ Što su (ne) djela laodicejskih kršćana koja Kristu toliko smetaju, odnosno u čemu je toliko neispravno njihovo djelovanje da zaslužuju najoštriju kritiku od svih sedam maloazijskih crkava?

2.3. Obijesno bogatstvo i samodostatnost

Stanje laodicejske Crkve detaljnije se opisuje realističnim izrazima koji objašnjavaju netom spomenutu sliku mlakosti. Crkva za samu sebe kaže: »Bogata sam, obogatila sam se, ništa mi ne treba.« Crkva se, dakle, hvali svojim bogatstvom. Ona je bogata (pridjev + pomoćni glagol = πλούσιός εἰμι), već se obogatila i ostat će bogata (perfekt πεπλούτηκα) i još joj k tomu ništa ne treba (οὐδὲν χρειᾶν ἔχω),²² odnosno nema nikakve potrebe ni za čim. Pridjevom πλούσιος u Otkrivenju se označava i duhovno i materijalno bogatstvo, dok se glagol πλουτέω odnosi samo na materijalno bogatstvo, koje se u pravilu smatra negativnim, kao u slučaju »konzumerističkog grada« Babilona (Otk 18,3.15.19).²³

Laodicejska se Crkva, dakle, hvali prvenstveno materijalnim bogatstvom koje je u slučaju Laodiceje doista počivalo na dobrim temeljima. Laodiceja se nalazila na križištu dvaju važnih trgovačkih putova, od Efeza prema Anatoliji i od Pergama prema Ataliji, i s Hierapolisom i Kolosom činila važan trokut u dolini Likosa i Meandra. Grad je osnovao Antioh II. polovicom trećeg stoljeća prije Krista i prozvao ga imenom svoje žene ili sestre Laodiceje. U rimsko je doba Laodiceja bila najbogatiji grad Frigije, o čemu svjedoči i Tacitov podatak da se ovaj grad nakon katastrofalnog potresa 60. godine uspio ponovno izgraditi bez ikakve rimske pomoći, odnosno pomoći drugih. Grad je bio poznat po svojoj tekstilnoj/vunenoj industriji, bankarstvu i medicinskoj školi. Nadaleko su bile poznate i cijenjene tunike od crne vune, zatim bankarski sustav u kojem

²⁰ Biguzzi, *Apocalisse...*, 130: »In tutto il NT forse non vi è parola di Gesù che sia più devastante di questa.«

²¹ Celestin TOMIĆ, *Otkrivenje*, Zagreb, Veritas – Glasnik sv. Antuna Padovanskog, 2011, 104: »Najgori neprijatelj kršćanskog života je mlakost, hramanje na dvije noge, pokušaj da se služi Bogu i mamoni-bogatstvu, a ne opredijeliti se za Krista.«

²² Izraz *χρειᾶ* (*potreba*) odnosi se i na materijalne i na duhovne stvarnosti: Laodicejska Crkva misli da nema nikakvu potrebu ni za čim, da jednostavno ima sve, zato i kaže da doslovno *nema nikakvu potrebu* (usp. Ugo VANNI, *Apocalisse di Giovanni. Secondo Volume: Introduzione generale, Commento*, Assisi, Cittadella Editrice, 2018, 179).

²³ Laodiceja se ugledala na Babilon i materijalno se obogatila, no, kao i u slučaju Babilona, s materijalnim bogatstvom došlo je i duhovno siromaštvo, tj. »obmana bogatstva« (Mt 13,22) (usp. Vanni, *L'Apocalisse...*, 150).

je i Ciceron mijenjao i ulagao novac te vrsni liječnici i lijekovi, osobito cimetova nardova uljna pomast za bolest ušiju i mast za oči nazvana »frigijska pomast«, načinjena od glasovitog »frigijskog praha«. Ukratko, nigdje u Maloj Aziji nije bilo toliko obrtničkih zadruga, industrije, bankarstava, medicine i farmacije kao u Laodiceji.²⁴

Kršćanska se zajednica osjećala sigurnom u materijalnom bogatstvu koje pruža grad, ona se obogatila i bogatstvo ju je učinilo mlakom, malodušnom i ravnodušnom. Ona se, što je kudikamo gore, smatrala i duhovno bogatom: poput ludog bogataša (Lk 12,19) ona smatra da joj više ništa ne treba, samoza-dovoljno se uspavala misleći da je s njezinim vjerskim životom sve u najboljem redu.

Za razliku od takve slike o samoj sebi Krist kršćanskoj zajednici u Laodiceji kaže da ona ni ne zna²⁵ da je *bijeda i nevolja, i uboga i slijepa i gola* (ὁ ταλαίπωρος καὶ ἐλεινὸς καὶ πτωχὸς καὶ τυφλὸς καὶ γυμνός).²⁶ Teško je u ovoj slici ne vidjeti aluziju na laodicejsko bankarstvo, ljekovite pomasti za oči i tekstilnu manufakturu: Ti si (zamjenica je u grčkom tekstu naglašena) *bijeda i nevolja, i uboga* – a misliš da si bogata; *slijepa* – a dičiš se »frigijskom pomasti« za oči; *gola* – a ponosiš se tekstilnom industrijom. Kršćanska zajednica o sebi misli jedno, a Isus za nju kaže nešto sasvim drugo; on zna njezino stvarno stanje koje ona u potpunosti niječe. Ona u svojoj samodostatnosti misli da je na vrhuncu, a zapravo je na dnu. Ona, što je najgore od svega, nije ni svjesna svoga stvarnoga stanja, ona ne zna stvarnu sebe.²⁷

²⁴ Usp. George R. BEASLEY-MURRAY, *The Book of Revelation. Based on the Revised Standard Version*, Grand Rapids – London, Marshal, W. B. Eerdmans Publishing Company/Morgan & Scott, 1981, 103; Mitchell G. REDDISH, *Revelation*, Macon, Smyth & Helweys Publishing, 2001, 78-80; Charles H. H. SCOBIE, Local References in the Letters to the Seven Churches, *New Testament Studies*, 39 (1993) 619; Stephen S. SMALLEY, *The Revelation to John. A Commentary on the Greek Text to the Apocalypse*, Downers Grove, Inter Varsity Press, 2012, 95-96.

²⁵ Adverzativna upotreba veznika καί: »a ni ne znaš da si« (καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ).

²⁶ David E. AUNE, *Revelation 1-5*, Dallas, Word Books, 1997, 259: »The ignorance of the Laodicean church is in explicit contrast with the knowledge of the risen Christ emphasized in v. 15a. The repetition of the conjunction καί, and, connecting these five adjectives in the predicate nominative is an instance of the use of polysyndeton, which is a rhetorical way of underlining the truly desperate condition of the Laodicean congregation.«

²⁷ Slično zaključuje i Beasley-Murray, *The Book of Revelation...*, 106: »The irony of the Laodiceans situation is brought home, however, that they are not really rich. With respect to the true riches they are mere beggars. Despite their overflowing banks they are poor; despite their physicians and medicaments they are blind; despite their clothing factories, they are naked. They are in truth wretched and pitiable.«

3. Poziv na obraćenje

»Savjetujem ti: kupi od mene zlata u vatri žežena da se obogatiš i bijele haljine da se odjeneš da se ne vidi tvoja sramotna golotinja; i pomasti da oči pomažeš i vidiš. Ja korim i odgajam one koje ljubim. Revan budi i obrati se!« (rr. 18-19).

3.1. Istinsko bogatstvo i prave vrijednosti

Nakon što je razgolatio njihovu bijedu u pet riječi koje, budući da su povezane jednim jedinim određenim članom, tvore pet različitih opisa jednog te istog stanja, Isus im savjetuje da od njega kupe zlata u vatri žežena da bi se doista obogatili; bijele haljine da se zaodjenu i prekriju svoju sramotnu golotinu²⁸ te pomasti za oči da doista vide (Otk 3,18).

S prikrivenom ironijom Isus im savjetuje da od njega kupe (kupovina im je veoma bliska)²⁹ ono za što su sigurni da već imaju i da im ništa od toga ne treba – a treba im upravo sve.

Poziva ih da pogled sa sebe usmjere na njega, da od njega (naglašeno »od mene«) kupe – jer samo on to može dati – *čisto zlato, zlato koje je u vatri žeženo* (χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρός), odnosno koje je prošlo provjere i kušnje (usp. Izr 27,2), koje je doslovno tek izvađeno iz vatre: uskrsli je Krist prošao kroz vatru smrti, on čije su oči »kao plamen ognjeni«, a noge mu »nalik mjedi ugladenoj, kao u peći užarenoj« (Otk 1,14.15). On, odnosno njegovo zlato, jest istinsko bogatstvo, on je bogatstvo kojim se treba bogatiti, bogatstvo koje uklanja njihovu bijedu i nevolju, njihovu ubogost.

Ladicejcima, nadalje, trebaju bijele haljine kojim bi pokrili svoju sramotnu golotinu. Moguće je da je riječ o protuteži laodicejskoj proizvodnji crne vune koja se izvozila i kojom su se Laodicejci hvalili, no ipak je vjerojatnije da bijele haljine označavaju pravednost, kao inače u Otkrivenju.³⁰ Bijele se haljine dobivaju/kupuju od Krista, jer je on sama Pravednost, on je onaj koji čovjeka opravdava. No, haljine se trebaju nositi, odnosno pravednost se mora živjeti: potrebna su djela pravednosti. Opravdani Kristovom pravednošću i vršeci djela

²⁸ O »sramotnoj golotinji« govori već prorok Ezekiel (usp. Ez 16,5-8; 23) te Vanni, *Apocalisse di Giovanni. Secondo Volume...*, 180, smatra da se »il nostro testo si situa probabilmente in una clima di amore non ricevuto o rifiutato; dove l'amore non c'è, o è violato o rifiutato o tradito, la nudità diventa vergogna«.

²⁹ Grant R. OSBORNE, *Revelation*, Grand Rapids, Backer Academic, 2012, 136: »The commercial nature of the verb is perfect for this city; they had bought everything from earthly merchants and so had gone to the wrong store. [...] Christ is the only proper source of goods that will last, so they have to switch their broker from the marketplace to him.«

³⁰ Otk 3,4-5; 4,4; 6,11; 7,9.13-14; 19,14.

pravednosti, kršćani će pokriti svoju golotinju, odnosno svoju sramotu i poniženje, svoju grešnost.³¹

Pomast za oči im je, na koncu, potrebna da doista vide. Oni nisu sasvim slijepi, inače im pomast za oči ne bi pomogla, nego ne vide dobro, ne vide točno/ispravno. Oni trebaju spoznati/vidjeti svoju duhovnu sljepoću, svoju samodostatnost i samodopadnost, svoju duhovnu mlakost i ravnodušnost – koja ih više udaljava od istinske ljubavi (i od Krista) čak i od mržnje.³²

3.2. *Odgov iz ljubavi i poziv na obraćenje*

Nakon savjeta da se od sebe okrenu k njemu, da od njega kupe/dobiju ono što im nedostaje, a čega misle da imaju u izobilju, Isus kao da pojašnjava/opravdava svoj savjet (ne prisilu!): »On je onaj koji kori i odgaja one koje ljubi« (Otk 3,19). Isus, poput nebeskog Oca (»Jer koga Jahve ljubi, onoga i kori, kao otac sina koga voli«, Izr 3,12) kori i odgaja sve one koje ljubi: riječ je o božanskoj *pedagoškoj mjeri* često spominjanoj u Pismu (Ps 94,12; Job 5,17; 1 Kor 11,32; Heb 12,7-8), o ljubavi koja želi da njezin odgajnik bude bolji, koja ga kori i odgaja upravo zato što želi njegovo, a ne svoje dobro.³³

Isusov »nesavladiv stav dobre volje i dobrohotnosti« prema laodicejskim kršćanima postaje »najtoplija i najnježnija ljubav«:³⁴ on ih kori jer ih voli.³⁵ Zato ih u nastavku zapovjednim načinom poziva da budu revni i da se obrate. Glagol ζηλεύω (*biti marljiv, revan*) pojavljuje se jedino ovdje u cijelom Novom zavjetu i veoma je blizak glagolu ζηλώω koji označava snažnu, jaku ljubav i revnost, zauzetost, težnju i žarku želju. Kršćanska zajednica treba biti revna i obratiti se, odnosno treba se probuditi iz duhovne uspavanosti, iz ogavne mlakosti koja tjera na povraćanje, treba započeti proces obraćenja; treba upoznati stvarnu sebe, svoju samodostatnost i samodopadnost da bi uistinu postala bogata, za-

³¹ Usp. Smalley, *The Revelation to John...*, 101.

³² Kršćani Laodiceje slični su farizejima iz Ivanove scene ozdravljenja slijepca od rođenja, koji retorički pitaju Isusa da i oni nisu slijepi, a on im odgovara da im grijeh ostaje jer govore da vide, a u stvarnosti su doista slijepi. Kao i slijepčeve, oči laodicejskih kršćana trebaju biti premazane Isusovom pljuvačkom da s njih spadnu zastori samodostatnosti i samoispravnosti te da uistinu progledaju (usp. Iv 9,1-41).

³³ Daniel KOSCH, *Offenbarung*, Basel – Zürich – Düsseldorf, Friedrich Reinhardt Verlag/Benziger Verlag, 1996, 67: »Diese Liebe des Auferstandenen findet ihren Ausdruck darin, dass er vor der Tür steht und anklopft. In diesem Bild erscheint Jesus Christus – in deutlichem Kontrast zu den herrscherlichen und richterlichen Vorstellungen der Botenformeln – als um Einlass Bittender, auf die Hörbereitschaft der Gemeinde Angewiesener, so dass von einer geradezu zärtlich werbenden Liebe gesprochen werden kann.«

³⁴ William BARCLAY, *Letters to the Seven Churches*, New York, Abigdon, 1957, 183.

³⁵ Naglašeni položaj »ja« privlači pozornost na karakteristike kojima Uskrsli opisuju samoga sebe. Usp. Ugo VANNI, *Apocalisse di Giovanni. Primo Volume: Testo greco articolato, Traduzione italiana, Annotazioni testuali, linguistiche e letterarie*, Assisi, Cittadella Editrice, 2018, 98.

odjenuta i zdravoga vida. Treba postati revna (ne mlaka!) u djelima ljubavi³⁶ – poput biblijskih proroka koji su revnovali za Božju stvar – treba se konačno trgnuti iz svoje malodušnosti i početi se obraćati Kristu, njega slijediti u revnosti izgrađivanja Božjega kraljevstva.³⁷

4. Obećanje nagrade pobjedniku

»Evo, na vratima stojim i kucam; poslušaj li tko glas moj i otvori mi vrata, unići ću k njemu i večerati s njim i on sa mnom. Pobjednika ću posjesti sa sobom na prijestolje svoje, kao što i ja, pobijedivši, sjedoh s Ocem svojim na prijestolje njegovo« (rr. 20-21).

4.1. Otvorena, ali uvjetna ponuda

Isus je tu, on *evo* (Ἰδοὺ) stoji na vratima i kuca. On se nudi, no ne sili. On na vrata kuca, ne lupa niti nasilno ulazi. Upotrijebljen je glagol κρούω (*kucati*) koji znači delikatno kucanje, budući da su se za kucanje/lupanje po vratima upotrebljavali glagoli *tući, udarati, lupati* (ἀράσσω, ἐπαράσσω, κόπτω, πατάσσω).³⁸

Dominantna su dva modela u tumačenju ove slike: a) eshatološki Kristov dolazak; b) poziv da se ostvari zajedništvo s Kristom u sadašnjosti, pri čemu je u prvom modelu riječ o Crkvi kao zajednici vjernika, a u drugom o pojedincu. Kontekst i druge hermeneutičke danosti upućuju na to da je vjerojatnije riječ o pojedincu i o sadašnjem Kristovu dolasku/pozivu, inspiriranom na pozivu zaručnika iz Pjesme nad pjesmama: *Glas dragoga moga koji kuca na vratima: »Otvori mi, sestro moja«* (Pj 5,2).³⁹ Premda se obraća anđelu Crkve, odnosno kršćanskoj zajednici, Krist se – kao i obično – zapravo obraća pojedincu, svakome posebno. On ne ulazi na silu ni u čiji život (kuću), nego strpljivo i gotovo nevidljivo čeka osobnu odluku da mu se otvore vrata.⁴⁰

To potvrđuje i u nastavku kada kaže da će, »ako tko čuje njegov glas i otvori mu vrata, ući k njemu i objedovati s njime, odnosno on s njim«. Uvjet za Isusov dolazak jesu otvorena vrata kojima opet prethodi slušanje/čuvenje njegovoga glasa: otvaranje vrata predstavljeno je kao posljedica slušanja Isusova glasa. Isus dolazi k onomu koji ga sluša, točnije čuje, koji prepozna njegov glas i koji

³⁶ Vanni, *Apocalisse di Giovanni. Primo Volume...*, 99 smatra da je ovdje riječ o ljubomornoj ljubavi u pozitivnom smislu, upravo onakvoj kakva se i pripisuje i Bogu (na primjer, Iz 20,5; 34,14; Pnz 4,24; 5,9; 6,15).

³⁷ Usp. Mounce, *Ivanovo Otkrivenje...*, 117-119.

³⁸ Usp. Biguzzi, *Apocalisse...*, 131.

³⁹ Suprotno smatra, na primjer, Thomas, *The Comings' of Christ in Revelation 2-3...*, 158: »A reference to the eschatological door has strong support«, kao i John P. M. SWEET, *Revelation*, Westminster, Pelican, 1979, 109.

⁴⁰ Usp. Mounce, *Ivanovo Otkrivenje...*, 120.

ga želi pustiti k sebi, odnosno koji mu otvori vrata. Inicijativa, kao i uvijek kada je u pitanju Bog, dolazi od Isusa, no ona traži čovjekov odgovor. Kršćaninova ljubav prema Kristu je uvijek, ističe Ugo Vanni, odgovor na Kristovu inicijativu, odgovor koji Krista potiče na novu akciju: on kuca i govori i nakon što ga se čuje i odgovori mu se/otvori mu se vrata, on ulazi i večerava (doslovno *objeduje*)⁴¹ s onim koji mu otvara svoja vrata.⁴²

U istočnjačkim je zemljama sudjelovanje na zajedničkom objedu, osobito na večeri, znak velike pažnje, povezanosti i ljubavi (dijeliti objed znači dijeliti život – upravo kako to čini Isus sa Zakejom, Matejem i drugim odbačenim »grešnicima«): nimalo slučajno mesijansko se kraljevstvo u Pismu opisuje upravo slikama zajedničkog blagovanja. Dimenzija gozbenoga zajedništva (Iza-ijina gozba za sve narode, Iz 25,6-12; Isusova posljednja večera, Mk 14,12-25/ Mt 26,17-30/Lk 22,7-23; eshatološka gozba s Jaganjcem, Otk 19,9) dodatno je naglašena ponavljanjem »večerati/objedovati s njime i on sa mnom«: ušavši k njemu i podijelivši zajedništvo stola s njim, Krist asimilira kršćanina k sebi, uzdiže ga na svoj nivo. To će u nastavku još izričitiije reći, istina ovaj put je riječ o eshatološkim vremenima.

4.2. *Pobjednik na Kristovu prijestolju*

»Pobjednika« će Isus »posjesti sa sobom na svoje prijestolje – kao što i on sam, pobijedivši, sjedi sa svojim Ocem na njegovu prijestolju« (Otk 3,21). Kao i u svakom pismu Krist obećava pobjedniku (u nominativu ili dativu) dar, u slučaju Crkve u Laodiceji zacijelo eshatološki. Sam izraz »pobjednik«, odnosno »onaj koji pobijedi«, otvara mnoga pitanja: tko je protivnik, odnosno koga ili što treba pobijediti; kako se ostvaruje ta pobjeda; tko daje snagu za ostvarivanje pobjede? Odgovori na ova i druga pitanja nalaze se u drugome dijelu Knjige Otkrivenja: protivnik kojega treba pobijediti jest zlo koje se ukorijenilo u ljudsku povijest (u događajima i osobama); način ostvarivanja pobjede jest predanje samoga sebe, ponekad čak žrtvovanje i vlastitog života; snagu za ostvarivanje takve pobjede daje »Jaganjčeva krv«, odnosno životnost koja dolazi od ubijenog i uskrslog Krista (Otk 12,11). Štoviše, sam će Isus, u neodređenom trenutku povijesti, jednom zasvagda, nepovratno pobijediti zlo: tako pobjednik komu se obećava nagrada svojom pobjedom sudjeluje u Kristovoj budućoj, konačnoj pobjedi.

Pobjedniku se obećava nagrada koja nadilazi odnos zasluga-plaća: njega će Krist staviti/posjesti na svoje prijestolje, odnosno uzdići će ga na sebi jednako

⁴¹ Aune, *Revelation...*, 261: »δειπνεῖν means *to eat a meal* with no reference to the time of day or the type of food (though the noon δείπνον can refer specifically to the main meal of the day usually eaten in the evening, *supper, dinner*)«. Suprotno misli, na primjer, Smalley, *The Revelation to John...*, 101.

⁴² Vanni, *L'Apocalisse...*, 161.

dostojanstvo. Krist obećava nešto nečuvano: prema židovskoj predaji u nebu sjedi samo Bog, dok svi drugi stoje, a on obećava da će »zajedništvo stola pre-rasti u zajedništvo prijestolja«⁴³ (usp. Mt 19,28; 2 Tim 2,12). Štoviše, Isus pravi paralelu između postavljenja pobjednika na svoje prijestolje i svoga sjedenja na Očevu prijestolju: budući da je pobjednik pobijedio (zahvaljujući prvenstveno Kristovoj pobjedi!), postavlja ga na svoje prijestolje, kao što je on, pobijedivši (»svojom smrću«, Otk 5,5.9), sjeo na Očevo prijestolje, pri čemu su Očevo i Kristovo prijestolje zapravo jedno te isto prijestolje.⁴⁴ U biti, postoji samo jedno prijestolje koje dijele Otac, Krist i kršćanin (Krist je *sinthronos* [σύνθρονος] s Ocem, a pobjednik *sinthronos* s Kristom, odnosno s Ocem),⁴⁵ a koje za kršćanina ostaje onaj konačan cilj koji treba dohvatiti, a koji se ostvaruje u eshatonu, u novom Jeruzalemu.⁴⁶

5. Slušanje Duha

»Tko ima uho, neka poslušaj što Duh govori Crkvama!« (r. 22). Sedmi put Krist poziva da se čuje, svatko tko ima uho, što Duh govori Crkvama, jer nauk, pobude i upozorenja ovoga pisma vrijede za sve Crkve i za svakog pojedinca. Štoviše, riječ je o Kristovim porukama sveopćoj Crkvi u svako vrijeme.⁴⁷ Tako se sveobuhvatne opomene, odnosno opasnost da se izgubi prva ljubav (Efez), strah od trpljenja (Smirna), pogubni doktrinarni kompromisi (Pergam), kompromisi na moralnom području (Tijatira), duhovna smrt (Sard), nemar prema onome što se ima (Filadelfija) i mlakost (Laodiceja) očituju kao stvarni problemi i stvarne opomene i današnjoj Crkvi, odnosno svakom tko želi Krista čuti i poslušati.⁴⁸

S onu stranu obilježja koja ih međusobno razlikuju, svih sedam crkava moraju slušati Duha koji im prenosi i aktualizira Kristove riječi: kako s obzirom na

⁴³ Tomislav LADAN, Ljubo IVANČIĆ, Vjeko-Božo JARAK, *Apokalipsa*, Plehan, 1992, 22.

⁴⁴ Vanni, *L'Apocalisse...*, 162: »E non si ha soltanto un parallelo: tra la vittoria e l'intronizzazione di Cristo e del cristiano c'è un nesso di dipendenza. La vittoria del cristiano è determinata dalla vittoria di Cristo, che sola la rende possibile. Così pure l'intronizzazione del cristiano dipende da quella di Cristo e ne è come un prolungamento, un'estensione.«

⁴⁵ Edmondo LUPIERI, *L'Apocalisse di Giovanni*, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, 2009, 136.

⁴⁶ Sa završnim pozivom da se poslušaj »što Duh govori crkvama«, koji slijedi u sljedećem retku (r. 22), završava započeto u Otk 1,17. Navođenje trona i Kristove intronizacije na veoma prigodan način priprema prijelaz u drugi dio Knjige Otkrivenja, koji će biti koncentriran upravo na ovaj motiv (usp. Doglio, *Apocalisse...*, 65).

⁴⁷ Menno J. BRUNK, *The Seven Churches of Revelation Two and Three*, *Bibliotheca Sacra*, 126 (1969) 240-246, 244, smatra da laodicejska Crkva na poseban način predočuje modernu Crkvu koja »se odriče Krista i niječe pomirenje njegovom krvlju«.

⁴⁸ Lee G. TROMLINSON, *A Commentary On The Book Of Revelation*, Joplin, College Press, 1963, 66: »As each of Jacob's sons had different personalities and these personalities pictured the characteristics of the tribes descending from them, so do these seven churches, through their local conditions, symbolize the conditions in each seven great church periods.«

misionarske zadaće i na borbu protiv poganskoga svijeta, tako i u hodu prema stablu života i Božjem prijestolju koji se nalaze u eshatološkom gradu (usp. Otk 22,1-4). Tako se već bogatoj kristologiji i ekleziologiji pridodaje pneumatologija i eshatologija i Knjiga Otkrivenja već u svojim prvim poglavljima otkriva da je to jedan od teološki najbogatijih tekstova cijeloga Novog zavjeta.⁴⁹

Zaključak

Laodicejska kršćanska zajednica nije se odrekla Krista, nije ga zanijekala niti se okaljala krivovjerejem. Ona je kršćanska, no samo nominalno. Zaslijepljena sjajem bogatstva i mirnodopskim razdobljem ona se utopila u svojoj sredini, udomaćila se i uspavala u udobnom životu. Postala je, ukratko, mlaka i ravnodušna, bez radosna predanja svome poslanju, bez konkretnog kršćanskog djelovanja. Postala je slična Isusovim dječacima na trgovima koji u narcisoidnom hedonizmu niti igraju na svirku niti plaču na kukanje, koju ne pokreće ni Ivanova prijetnja Božjim sudom ni Isusov navještaj milosrdnoga Boga (usp. Mt 11,16-19).

Laodicejski kršćani nisu mlaki zbog svojih tjelesnih osobina ili moralne neodlučnosti, osobito ne zbog svoje nevjere. Naprotiv, oni su oholi u svojoj vjeri: samodovoljni i (samo)zadovoljni religiozni ljudi, oni misle da vjeruju ispravno, najbolje, i da su Isusa odavno *dohvatili*. To je, dakle, mlakost religiozno oholih, onih koji misle da Isusa posjeduju, koji su njime zagospodarili, koji njime raspolazu kako hoće. Stanje ove kršćanske zajednice je tim pogibeljnije što ne vidi svoje pravo lice, što misli da je s njezinim vjerskim životom, s naukom i praksom, sve u najboljem redu, što je uvjerena da joj *ništa ne treba*.

Premda je takva, samodostatna i samodopadna, premda se hvasta svojim materijalnim i duhovnim bogatstvom, a zapravo je *nevoljna, bijedna, uboga, gola i slijepa*, Isus ipak od nje ne odustaje – premda je njezina mlakost odurna, nagoni na povraćanje. Nema za nju nikakvih pohvalnih riječi, ali je i dalje ljubi: zato je i poziva da se probudi, da bude revna i da započne proces obraćenja. Napominje joj da on nije daleko od nje – premda se ona očito prilično udaljila od njega – da stoji pred njezinim vratima i neumorno kuca.

Ako ga doista čuje, ako uistinu spozna svoje stvarno stanje, ako bude sposobna priznati sebi svoju ubogost, golotinju i duhovnu sljepoću, nadasve svoju potrebu za njim, ako mu otvori vrata, on će doći k njoj i s njom dijeliti stol, odnosno život. Štoviše, ako svojom borbom protiv zla sudjeluje u Kristovoj konačnoj pobjedi nad zlom, onda joj obećava ono što *uho nije čulo, ni oko vidjelo*: da će s njim kraljevati, sjediti na njegovom i Očevom prijestolju.

⁴⁹ Usp. Biguzzi, *Apocalisse...*, 134.

Prijetnja laodicejskim kršćanima najradikalnija je od svih prijetnji maloazij-skim crkvama i zbog toga što je za duhovni život najopasnija mlakost, odnosno ravnodušnost. Ona tjera na povraćanje. Nimalo slučajno Dante upravo takve smješta na samo dno pakla. Ipak, i na vrata mlakih, a oholih u vjeri Isus neu-morno kuca u nadi da će mu otvoriti.

Stipo Kljajić*

Lukewarm Christianity

Revisiting the Letter to the Church in Laodicea (Revelation 3:14-22)

Summary

The last in the series of seven Letters to the Churches of Asia Minor (Revelation 2-3) is the letter to the Church in Laodicea (Revelation 3:14-22). It is peculiar in many ways. It marks the end of the first part of the Book of Revelation and serves as the bridge between its first and second part. It is important to notice that this is the only letter completely void of Christ's praise for good deeds. Rightly or wrongly, it is widely considered to be the harshest of all the seven Letters to the Churches in Asia Minor. To fathom the contents of the Letter to the Church in Laodicea, this paper combines synchronic and diachronic approaches – i.e. several exegetical methods. It seeks to answer some of the fundamental questions arising out of the Letter, such as these given below. What are the (mis)deeds of the Laodicean Christians that only invite Christ's rebukes (going so far as to say that he will spit them out of his mouth)? What kind of degradation has the Church in Laodicea sunk to that warrant only reproach? Is there any hope for earnestness and repentance in the Laodicean Christian community because Christ admonishes them the most out of all the Churches of Asia Minor? What are the similarities between the Church in Laodicea and the modern Church – i.e. today's Christians?

Key words: spit out of the mouth, lukewarm Christianity, the Letter to the Church in Laodicea, Seven Letters.

(*na engl. prev. Dragana Divković*)

---

* Stipo Kljajić, PhD, Assist. Prof., University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology; Address: Vlaška 38, p.p. 432, HR-10001 Zagreb, Croatia; E-mail: stipokljajic@yahoo.com.